

Rudolf B a t t ě k

Milý Jendo, milý Ladislave,

Ještě rád, že mohu vstoupit do Vašich rozhovorů. Činím tak především z vlastní potřeby konfrontovat své představy o citlivých otázkách vývoje společnosti, k nimž podle mého mínění, je otevřené předkládání návrhů a koncepcí, teoretických analýz, představ a názorů s jejich omyly a nepřesnostmi jedinou cestou, jak pokračovat v posouvání lidských možností, jak se dobrat "optimálních" variant, jak se navzájem poznat a skrze vzájemné chápání pak působit na jiné i nechat působit na sebe.

Každý z nás je svým dosavadním životem, svým odborným zájmem i svými životními zkušenostmi často motivován nejen rozdílným přístupem a chápáním týchž otázek, ale i samotným výběrem tematiky. A to je dobře. Protože filosofující analýza jednoho, doplněná argumentací historika, sociologickou replikou a přístupy dalších hledisek bude zabraňovat intelektuální sesedlině a sterilitě ideologického mentorování a naopak bude poskytovat onen nutný prostor pro názorovou pluralitu, pozitivní konfrontaci a sblížování postojů.

Tím, že moje myšlení se pohybuje na rozmezí tří disciplín - sociologie, politiky a filosofie - je dán také soubor otázek a problémů, k nimž bych se rád postupem doby vyjádřil. Jednou ze základních otázek je pro mě vztah mezi filosofií a politikou, něco, co bych nazval morálně filosofické aspekty politiky. To není jistě téma nové - ve našich dějinách se s ním vyrovnával každý trochu závažnější politický koncept /Palacký, Masaryk/. Nepochybuji však, že my to budeme muset učinit opakovaně a z našich

pozic, neboť v tomto ohledu není nic dáno na věčné časy. Trochu se omlouvám, budou-li moje představy někde příliš teoretické a abstraktní.

Vycházím z toho, že ani politicky uvažující jedinec se nemůže vyhnout určitému zdůvodnění svého společenského úsilí. Jsem si současně vědom nutnosti mnohem pečlivěji promyslet a rozpracovat koncepci o souvislostech filosofického a politického, o morálních hodnotách politických činů, o závislostech politických cílů a morálních principů i další navazující problematiku, než to mohou učinit následující odstavce.

Takový hlubší pohled by měl být určitou analýzou vědomí pocitu souvztažnosti a existenciální souběžnosti kulturních produktů zdánlivě nesourodých a vzdálených, jako je potřeba filosofické rozjímavosti v její morálně společenské bilanci, hledání místa člověka ve společnosti, jeho životního stylu i etického a citového uspokojení, a na opačném pólu aspekty politické aktivity a úsilí s jejich trvalou hrozbou mocenské represe nebo nestálým projevem tolerance, direktivistické svévole a brutality či demokratického pojetí střetávání a vyrovnávání politických faktorů, jak dopadají na bytí bez zbytku socializovaného a kolektivizovaného člověka.

Taková specifická bipolarizace vidění světa není svévolným výběrem. Uvědomuji si, že varianty temat k zamyšlení mají nepřehlednou základnu v prožitcích, jimiž je život jedince zaplněn, s jejich individuálními a skupinovými vztahy, osobními zájmy a nutkavostí, s níž je tento životní tlak jedincem pocíťován.

Moderní filosofie snad ani nemá jinou účinnou cestu než objevovat ve vědomí člověka rozpornost mezi subjektivní potřebou lidského spolunásžívání ve vyrovnané a har-

monický zacílené společnosti a děsivým tlakem životní praxe, hrozícím neustále a zesíleně pohřbívat všechny perspektivy a naděje pod nánosem bujícího slovního, proklamačního a ideologizovaného balastu.

Je v tom skryt onen věčný svár myšleného a konaného, chtěného a dosaženého, teoretického a praktického, myšlenky a činu, představy a skutečnosti. Jako by vědomí dobra, krásy a lásky bylo neustále korigováno přírodní nutností fyzické reality člověka, který, aby vůbec mohl existovat, musí ve své drtivé většině dnes a denně objevovat svou "seberealizaci" jako účast na masové práci, která je leitmotivem lidské existence, zatímco tzv. masová kultura je jen pochybený ekvivalent, mající nahradit strádání a bezúčinnost člověka masové práce. Nejsem ovšem pesimista a nevidím osud člověka masové práce jako existenci v očistci pozemského života. Neopak "prosté vědomí" je zpravidla méně komplikované vůči sobě samému, svým potřebám, ale i svému okolí. Cíle "prostého vědomí" jsou jednodušší, bližší reálným možnostem a zaměřené převážně na získání toho, co samo ve světě průmyslové civilizace vytváří. Prosté vědomí žije tím, co tvoří, a přesahuje to jen v míře, v jaké se mu daří překonávat bariery mravní netečnosti ke svému vlastnímu osudu i osudu jiných lidí. Je to stále též stará píseň o touze po mravní velikosti, sebezpovznesení, sebezdokonalení, po duchovní seberealizaci.

Je mnohem snažší obsáhnout potřeby vnějšího světa, své fyzické existence, uspokojení z vlastnění věcí, než obsáhnout sebe sama, svůj mikrokosmos svědomí a víry. Zpravidla bývá tematika reflexního filosofování oddělována od pofidérních starostí života mezi lidmi a hmotnými realitami. Co se člověku dostává z onoho sociálního soužití i ze světa prostředků nutných k fyzické existenci, závisí

zajisté na člověku samém. Člověk může učinit v tomto směru mnohé, aby se vymanil z úzké hierarchie "masových" pracovníků a stal se příslušníkem vyšších sociálních skupin, s vyšší prestiží i odměnou. Činí tak mnoho jedinců, přičemž ve výhodě jsou ti, kdo v tomto úsilí po dosažení vyššího osobního prospěchu jsou ve shodě s úsilím mocenské elity, která určuje ideologickou tendenci a tomu odpovídající cíle a směry pro masovou práci. Přesun do privilegovaných skupin je vždy podmíněn tímto ideově politickým konsensem. Silná tvůrčí individualita si může, alespoň v tolerantních sociálních systémech, zajistit určitou nezávislost na takovém konsensu, i když je vůči oficiální státní doktríně kritická. To si ovšem nemůže dovolit řadový pracovník, pokud si chce nějak zlepšit své postavení.

Drtivá většina občanů jedná pragmaticky a utilitaristicky. V podmínkách totalitní politické moci se nutně přizpůsobuje, chrání svůj hmotný blahobyt, existence své rodiny, společenské perspektivy svých dětí apod. Má-li politické názory a představy odchylné od vládnoucí ideologie, skrývá je v té či oné míře, nemá odvalu se k nim veřejně přihlásit a nést odpovědnost. Cílevědomý a demokratický politik nikdy nemůže počítat, že ti, kdož ho podporují a hlásí se k němu, by byli ve své většině tak stateční, věrní sobě a svým ideálům i za okolností zratu k totalitní diktatuře a byli by ochotni podstupovat rizika politické opozice.

V průběhu poválečných let jsme všichni prošli společenskou zkušeností systémové autokracie. Všichni, kdo z nějakých důvodů zůstali a neodešli, ale současně nebyli ochotni opustit svou rezervovanost vůči establishmentu třídně pomazané moudrosti, byli postiženi určitým deprivacním syndromem podle stupně své sociálně politické disadaptabi-

lity. Z této velké skupiny osob je možno odečíst ty, kteří rozpornost svého postavení ve společnosti překonali neproblémovým řešením životního algoritmu. Jejich kredo, vyjádřené v obecné rovině, zní : "Tady se nedá nic dělat, a protože nějak žít musím, budu současně muset více nebo méně respektovat požadavky systému a to v závislosti na úrovni své sociální pozice." Z toho vyplývala bohatá stupnice propustí, jimiž museli nechat odplout množství svých osobních názorů, přesvědčení, svou víru a naproti tomu dovolit alespoň vnějškově, přísuny nových, dříve odmítaných ideí, postojů, projevů a jednání.

V průběhu času, jak krystalizovala osobnost každého jedince, pod tlakem fakticity praktického života a její interpretace, se nutně projevila snaha buď plného přizpůsobení, plné adaptace a přijetí požadované politické formy projevu vůči sociálnímu prostředí, nebo nastoupilo kritické vědomí o rozporných a nepřijatelných projevech politické moci. Tento stav kritického vědomí /počátek vnitřní opozice/ byl zdrojem pohnutého zápasu a pokusu o vyrovnání zhroutených jistot u těch, kdož spojovali svou seberealizaci s komponentami komunistické společnosti.

U každého jedince, byť procházel tou nejoptimálnější formou socializace, formou vrůstání do struktury daného společenského systému, muselo dojít k setkání s problémovými, rozpornými jevy, které jednak upozorňovaly jedince na jejich ~~samo~~ existenci, což v první fázi vedlo k jejich prostému uvědomění a v dalším k hledání souvislostí a ujasňování si vlastního vztahu k těmto sociálně rozporným jevům. Lze téměř vyloučit případ, kdy by jedinec mohl prohlásit, že o takových rozporných jevech sociálního soužití nic nevěděl, že se s tím nikdy nesetkal a že se ho to nikdy netýkalo.

Přirozená touha člověka po minimu strastí vytvořila onen sociální typ, který se snažil předejít možným životním komplikacím ztěžujícím osobní postavení ve společnosti. Stupnice "opatrnictví" je velmi rozsáhlá - od absolutního respektu a ochoty už předem se podrobit jakémukoliv tlaku moci až k těm, kteří takový postoj smířování se s realitou unesou jen po určité hranici a po jejím překročení, ať už rozumově uváženě či jenom v afektu se vzbouří, vysloví svůj nesouhlas, projeví odpor, postaví se do opozice. Zdá se, že onen opatrnický typ příslušníka "precující inteligence" /neuvěřitelný hybrid třídního pojmosloví/ se stal převažujícím v současné společnosti.

Motiv pochybování o čistotě, pravdivosti a poctivosti politických idejí, hlásaných vládnoucí mocenskou elitou se v průběhu doby stal pevnou součástí vědomí v míře odpovídající úrovni intelektu, touze po poznání i morálnímu profilu jednotlivce. Tento skrytý a vědomě ukryvaný plán intelektuálního svědomí je překrýván slupkou vnějšího chování korektního, přesvědčeného a politicky aktivního jedince. Společensko politická přetvářka je jedním ze znaků morální genocidy - přímého či nepřímého ~~XXXX~~ ataku na poznání sebe sama - je zdrojem mravního nihilismu, proti němuž je tak bezúspěšně hledána obrana za pomoci odborné spolupráce psychologů, sociologů, zdravotníků. Základní společenské trauma politicky deprivované struktury uzavřeného totalitního systému odstranit nelze. Tento fakt je jedním z motivů mého politického a etického úsilí. Přijímám výsledek moderního filosofického uvažování o subjektivitě jako východisku všeho směřování, tedy i filosofické tvořivosti či ~~š~~ politické aktivity.

Jedinec dospívá k určité praktické i teoretické stylizaci svého života. V tom prvním je zahrnuto všechno jeho jednání z hlediska minima strastí a obtížnosti i nutnosti nějak

se vyrovnat s každodenní životní situací. Svým způsobem lze říci, že míra shody mezi skutečným chováním a vlastním přesvědčením o správném chování je kriteriem hodnocení osobnosti. V dějinách lze maximum shody mezi "jest" a "má být" přiřadit k oné plejadě mučedníků pravdy, sebeobětující se osobností za vlastní přesvědčení - oněch heretiků i buřičů, ale ani u nich bychom žádnou ideální shodu při podrobnější analýze nenašli.

Tzv. teoretická stylizace života je výrazem potřeby morálního já v člověku, vyplývající z neustále a opakovaně kladené otázky po kvalitě vlastního jednání. Při sebejednodušším rozhodování zvažujeme své chování. Je ovšem evidentní, že určité jednání je prakticky nezávislé na morálním faktoru, ale téměř každé rozhodování, do něhož přímo či nepřímo vstupuje osobnost jiného člověka, má svůj etický moment.

Etický stav jedince je mírou hodnot, jež uznává - je starostí o stav svědomí. Politika je péče o lidskou kolektivitu a v tom je tedy péčí o člověka, ovšem právě prostřednictvím principů celospolečenských. V tom smyslu lze postihnout prolínání a styčné body politického a etického. Vnější politická stylizace života je prováděna elitou moci prostřednictvím organizací. Objektívni politická aktivita je nejsilnější složkou v součtu faktorů formujících vnější stylizaci života jedince a tím také v rozhodné míře ovlivňuje chování jedince v intersubjektívni relaci. Je nutno počítat s tím, že kulturní trend dějin bude stále více lidí uvolňovat k hlubšímu uvědomování své individuality, že seberealizace člověka bude na sebe brát stále závažnější prvky.

Politické bez úzkého sepjetí s etickým a filosofickým vždy vede k praxi holého uplatňování politické moci tj.

ovládání lidí i společnosti jako celku. Takovou transpozicí čistého uplatňování politické moci a tím také násilí vůči opozičnímu myšlení je nutno odmítnout. Existenciální vědomí dějinné souvislosti a kontinuity je filosofickým východiskem pro politickou aktivitu a tím právě zdůvodněním faktu, že jedinec, vycházející ze svého individuálního vědomí, ze subjektivity svého jednání, může vědomě a organicky přejít k činné práci pro druhé jedince a pro společnost - tedy k práci politické.

Politické jednání může být vědomě či nevědomě opřeno či neopřeno o základ filosofické analýzy, jejíž zdroje mohou spočívat ve značně odlišných a rozdílných filosofických východiscích. Taková filosofie může např. být z rodu "filosofie násilí", "filosofie silných jedinců - nadlidí" nebo naopak vycházet z humanitních či náboženských zdrojů nebo být jen prostou účelovou konstrukcí filosoficky podpírající předešle vyhlédnutý politický záměr, což by byla natolik průhledná ideová nepoctivost, že by nestála ani za odmítnutí. Odmítám ovšem ony dehumanizační filosofické teorie, mající zdůvodňovat sociální a politickou praxi totalitních systémů.

Tvrdím, že tvořivá politická koncepce a aktivita nemůže pominout své sepětí s celkovým stavem současného člověka a jeho usilování. V něm je právě zahrnut náboj duchovního osvobození i potřeba neustálé korekce politického jednání normou etické a politické rozvahy, což platí i obráceně. Principiálně důležité zde je, že tento akcent na metafyzické aspekty veřejně společenské práce není absolutní normou ani co do obsahu /mezi určitou filosofickou teorií a politickým jednáním není žádná nepominutelná souvztažnost a nic nebrání, aby jedinec volně evokoval svůj duchovní projev ve vztahu k určité politické praxi/, ale ani v principu, neboť zde ani nemusí být samotná filosofická zkušenost, aby jedinec mohl uplatňovat svou politickou aktivitu. Za naivní a překo-

nané můžeme považovat teorie a učení o "zákonitém" spojování určitých přírodovědeckých i duchovědných hypotéz s určitou koncepcí politiky /např. "zákonité" spojování praxe komunistické politiky s teorií dialektického a historického materialismu/. S tím také souvisí anachronismus i tzv. autentického marxismu. Z Marxe lze totiž vyvozovat různé praktické, značně protichůdné závěry. V tom je obsažena kontraverznost současných explikací marxismu.

Existenciální východiško nesvazuje jedince do kazajky pouček a dogmat právě v té duchovně nejcitlivější oblasti prožívání individuálního života. Zde je nutno uchovat onu "absolutní" volnost a svobodu pojmání vlastního života, jeho směřování i hledání cílů, smyslů i účelů. Jen tak totiž lze dospět k praxi respektování existenciálních východisek jiných jedinců a tím i jejich cílů směřování i zájmů. Takto chápané filosofické myšlení vede nutně od zájmu jen o mou osobu k zájmu o osoby jiné a tím také k aktivitě společenské i politické, čímž ovšem neříkám, že je tomu tak u všech jedinců. To ostatně není ani nutné ani potřebné. Protože mimo ono filosofické rozvažování je osobnost člověka tvořena a dotvářena celou řadou jiných faktorů /psychologických, difaktických, pedagogických, vlivů rodinných, přátelských, silných prožitků či účasti na činech/, nemůžeme očekávat, že stanovení cílů u každého jedince bude mít stejnou hranici i intenzitu. Nedospěje tedy každý až k potřebě zabývat se intenzivně otázkami politickými. Naopak různí jedinci budou své životní naplnění vidět v různých činnostech a zájmech a není a nebude snahou demokraticky řízené společnosti, aby vnucovala lidem zájmy politické a vnucovala si - přímo či nepřímě - jejich angažovanost.

O co více zdůrazňuji nutnost filosofického základu praktické politiky, o to více zdůrazňuji volnost každého jedince vybrat si tento základ svobodně podle svého založení.

Existenciální východisko umožňuje respektovat prakticky všechny myšlenkové a duchovní principy, pokud nejsou přímým napadením humanity či jinak řečeno, lidské existence samotné. Proto také není rozhodující, zda člověk je věřícím křesťanem nebo budhistou, filosofujícím materialistou či subjektivním idealistou, agnostikem, zda uznává prvotnost hmoty nebo ducha, stvoření či nestvoření vesmíru, jeho konečnost a nepřetržitost či nekonečnost apod. Nepochybuji o významnosti každé z těchto otázek, ale z hlediska praktického politického úsilí o zlepšení hmotného a kulturního údělu člověka nemůže být spor o tyto otázky dělicí bariérou pro úsilí lidí o trvalé tvaření a dotváření společenských struktur.

Neodmítám označovat své úsilí o formulaci zásad za přimknutí se k určité myšlenkové osnově či tendenci, ale odmítám se zařazovat do přísně vymezených, oddělovaných dogmatizovaných soustav. Každá smysluplná, bohatá a rozpoznávající myšlenka, ať kdekoliv vzniklá, pomáhající člověku v úsilí o hledání místa jeho samého či o nalézání stále vyšších a účelnějších forem uspořádání celospolečenského plánu, je pro mne cenná, je mým bohatstvím.

Kdybych se měl pokusit o jakési shrnutí předchozích neurvnaných odstavců, učinil bych to asi takto : Demokratická politická koncepce je vždy odvozena z filosoficky a eticky podložených a zdůvodněných hledisek.

Příklon k určité politické koncepci může vycházet z různých filosofických a etických zdrojů.

Přirozená a nenásilná kontinuita smyslu českých dějin, ale nejen českých, spočívá v rozvíjení humanitních aspektů při realizaci politických cílů, které musí zahrnovat vždy pozitivní zájem o celou společnost a zajišťovat lidskou perspektivu všem členům této společnosti. Uvědomění si tříd-

ního rozložení společnosti nemůže nikdy vést demokratickou politiku k jakékoliv třídní privilegizaci ani ve fázi sociálního vyrovnávání ve prospěch nejpočetnější vrstvy sociální pyramidy.

A ještě na úplný závěr rámcovou pojmovou formulaci :
 Volná, neomezovaná socioexistenciální filosofická evokace a humanitní etika jako základ demokratické politiky a socialistické ekonomiky, usilujících o solidaristický životní styl v obou rozhodujících oblastech lidské existence - v oblasti materiálních zdrojů a potřeb a v oblasti kultury.

S přáním mnoha kritických podnětů i přátelským pozdravem

V Praze 15.12.1977

Váš Rudolf Battěk